

วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร
ปีที่ 12 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม–ธันวาคม 2559)

**-Book Review-
On the Political
by Chantal Mouffe**

ปรีชฎักดิ์ ทีคาสุข*
(Preechapak Tekasuk)

* นักศึกษาปริญญาตรี ภาควิชาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ คณะรัฐศาสตร์และรัฐประศาสนศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

Tekasuk, P. (2016). 12 (2): 257-267

DOI: 10.14456/jssnu.2016.22

Copyright © 2016 by Journal of Social Sciences, Naresuan University:
JSSNU

All rights reserved

บทนำ

เขียนได้รู้จักกับ Chantal Mouffe ครั้งแรกในปีที่ผ่านมา (2015) จากคำแนะนำของรุ่นน้องคนหนึ่ง ผ่านงานเขียนชื่อ *Deliberative Democracy or Agonistic Pluralism* (บทหนึ่งจากหนังสือ *The Democratic Paradox*)¹ ที่ Mouffe ได้เขียนเล่าถึงทัศนคติด้านความหลากหลาย แตกต่าง พหุนิยม (pluralism) ผ่านมุมมองแบบมาร์กซิสต์ของตนเอง ซึ่งเป็นมุมมองที่ Mouffe เสนอไว้สำหรับการพัฒนาสู่สังคมประชาธิปไตยแบบถอนรากถอนโคน (radical democracy) ที่ต้องการความขัดแย้ง (conflict) ในฐานะที่เป็นเครื่องมือและเชื้อเพลิงสำคัญในการขับเคลื่อนสังคม

อนึ่ง Chantal Mouffe นั้นเป็นนักคิด นักปรัชญา และนักทฤษฎีประชาธิปไตยชาวเบลเยียม จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัย Louvain, Paris และ Essex มีประสบการณ์การสอนมากมายจากหลายมหาวิทยาลัยของทวีปยุโรป, อเมริกาเหนือ และอเมริกาใต้ ในกลุ่มวิชาว่าด้วยรัฐ, การเมืองและความรุนแรง, รวมถึงการประยุกต์ใช้ทฤษฎีประชาธิปไตยในบริบทปัจจุบัน นอกจากนี้ Mouffe ยังมีประสบการณ์การทำวิจัยจากภายในมหาวิทยาลัยชั้นนำของโลกอย่าง Harvard, Cornell, Princeton, California และ CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) อีกด้วย²

Chantal Mouffe ได้ปรากฏตัวอย่างเป็นทางการครั้งแรกในวงวิชาการ และวงการตำราไทยผ่านงานเขียนของ ชญาน์พัฑฒ ศุภชลาศัย ในผลงานชื่อ *วงศาวิทยาปรัชญาการเมืองว่าด้วยการต่อต้านฉันทมติ* ที่เป็นการรวบรวมสำรวจมนัทัศน์แนวคิดทางปรัชญาการเมืองที่มีนัยต่อการคัดค้านการมีอยู่ของระบบฉันทมติ (consensus) โดยการนำปรัชญาของนักปรัชญาชื่อดังมาใช้ อาทิ Giorgio Agamben, Alain Badiou, Gilles Deleuze, Jacques Ranciere, และ Chantal Mouffe เป็นต้น แต่จากนั้นจนถึงปัจจุบันนี้เป็นเวลากว่าครึ่งทศวรรษ ก็ยังไม่ได้มีงานเขียนหรือตำราที่เกี่ยวข้องกับ Chantal Mouffe โดยตรงปรากฏออกมาในแวดวงวิชาการเลย

สาเหตุที่ผู้เขียนได้มีโอกาสดูกลับมาตามอ่านงานเขียนของ Chantal Mouffe อีกครั้งในปีนี้ เนื่องจากผู้เขียนมองเห็นความสำคัญและจุดเด่นภายในแนวคิด "Agonistic Approach" และ "The Adversary" ของ Chantal Mouffe ผสมกับงานวิจัยทางด้านมานุษยวิทยาที่ผู้เขียนจำเป็นต้องทำ ทำให้ผู้เขียนตัดสินใจที่จะเริ่มกลับมาศึกษาตำรา งานเขียนของ Chantal Mouffe อีกครั้ง ทั้งศึกษาจากบทสัมภาษณ์ชุดต่างๆและบทความที่ Mouffe ตีพิมพ์เผยแพร่ไว้ร่วมกับงานเขียนของผู้อื่น เพื่อศึกษาแง่มุมที่เป็นประโยชน์ต่องานศึกษาด้านมานุษยวิทยา และความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ จนมีผลพลอยได้เป็นบทความ งานเขียนขนาดย่อมน 1-2 ชิ้น ในห้วงเดือนที่ผ่านมา (ปริชกัถิ์ ทิศาสุข, 2559ก; 2559ข) อันเนื่องมาจากที่แนวคิดของเธอนั้นมีแนวโน้มที่จะสร้างคุณูปการและประโยชน์ให้แก่งานศึกษาทางด้านความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรม (cultural relativism) ซึ่งเป็นแก่นใจความสำคัญหลักที่วงวิชาการด้านมานุษยวิทยากำลังให้ความสำคัญ ดังจะสังเกตได้จากความเชื่อมโยงภายในปรัชญาของ Mouffe และ Franz Boas นักมานุษยวิทยาชื่อดังที่มาพร้อมกับแนวคิดต่อต้านความเป็นสากลทางวัฒนธรรม³ รวมถึงประเด็นเรื่องสิทธิมนุษยชนในวงวิชาการ ความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และงานเขียนที่ผู้เขียนเห็นว่าน่าสนใจมากที่สุด คือ *On the Political*⁴ ซึ่งผู้เขียนจะนำมาทำการปริทัศน์ในบทความฉบับนี้

"*On the Political*" เป็นงานเขียนที่ตีพิมพ์ออกมาในปี 2005 โดยสำนักพิมพ์ Routledge ซึ่ง Mouffe พยายามจะตั้งคำถามและตอบย้ำถึงประเด็นเรื่อง "ความเป็นการเมือง" (the Political) อันแตกต่างจาก "การเมือง" (Politics) ที่มีความสำคัญต่อ

การดำรงอยู่ของสังคมการเมืองปัจจุบัน โดยภายในบทที่ 2 นั้น Mouffe ตั้งใจที่จะอธิบายถึงประเด็นเรื่องของความแตกต่าง และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของการมีอยู่ของ "ความเป็นการเมือง" ด้วยการเริ่มจากการหยิบยืมและอ้างอิงถึงแนวคิดของ Martin Heidegger ในเรื่องของการมีอยู่ในสองระดับ คือ 'Ontic' กับ 'Ontological' กล่าวคือ Mouffe พยายามจะจัดประเภท และนิยามให้เรื่องของ "การเมือง" (politics) เป็นสิ่งที่อยู่ในระดับ 'Ontic' หมายถึง การปฏิบัติการภายในการเมืองรูปแบบที่มีความเป็นทางการเมือง ความเป็นระเบียบ เป็นหนึ่งเดียวกันภายในสังคม (practices of conventional politics) และให้ "ความเป็นการเมือง" (political) อยู่ในระดับของ 'Ontological' อันเป็นการปฏิบัติกรอย่างลึ้นไพล อิสระ ปราศจากซึ่งความเป็นทางการเมืองที่สังคมสามารถกำหนด สร้าง ปฏิบัติการขึ้นได้อย่างหลากหลาย และแตกต่างกันเอง

ในส่วนนี้ Mouffe ให้ความสำคัญเห็นถึงสถานการณ์โลกปัจจุบันว่า สังคมประชาธิปไตยขณะนี้กำลังตกอยู่ในภาวะ 'Ontic' ที่ไม่สามารถรู้ได้ หรือหวั่นไหวซึ่งเมล็ดพันธุ์แห่งความหลากหลาย หรือความเป็นพหุนิยมได้เลย พร้อมกันนั้นสังคมประชาธิปไตย" ยังขาดซึ่งความเข้าใจเกี่ยวกับ "ความเป็นการเมือง" ในมิติของ 'Ontological' ที่เป็นประตูไปสู่ความแตกต่างหลากหลาย พหุนิยมอีกด้วย สิ่งนี้ Mouffe กำลังพยายามจะบอกคือ ตัวแบบความคิดแบบเหตุผลนิยม (rationalist approach) ที่อยู่ภายในทฤษฎีประชาธิปไตยปัจจุบันนี้ จะกลายมาเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการตั้งคำถามหลายๆข้อ ต่อแก่นของการเมืองแบบประชาธิปไตย ฉะนั้นสิ่งที่ Mouffe กำลังจะเสนอต่อไปภายในเล่มจึงเป็นแนวคิด กระบวนทัศน์ทางเลือก ที่จะช่วยให้เราสามารถท้าทาย แสวงหาแก่นกับกระแสความคิดเกี่ยวกับประชาธิปไตยในปัจจุบันได้

เจตนาของ Mouffe โดยหลักๆของบทที่ 2 นี้จึงเป็นการที่จะสะท้อนให้เห็นถึงผลกระทบที่แนวคิดเสรีนิยมได้กระทำต่อวงการมนุษยศาสตร์และรัฐศาสตร์ (รวมถึงสังคมมนุษย์ด้วย) เพราะ Mouffe นั้นอธิบายไว้ว่าสิ่งที่แนวคิดและสำนักคิดเสรีนิยมกำลังกระทำต่อสังคม ภายหลังจบสงครามเย็น ก็คือ การสถาปนาตัวเองเป็นระบบของเจ้าที่ไร้การท้าทายจากฝ่ายอื่นๆ (the uncontested hegemony of liberalism) และพฤติกรรมเหล่านี้ก็จะส่งต่อมายังระดับปัจเจกบุคคลภายในสังคม จนเกิดวัฒนธรรมแบบฉันทมติ (consensus) กล่าวคือ ทุกคนจะพยายามทำให้ความขัดแย้งภายในสังคมนั้นหายไป แล้วมีแต่ความปรองดอง ประนีประนอมต่อกัน ภายใต้กระบวนการเจรจาหรือ ปรัชญาต่อรองผลประโยชน์ระหว่างกัน (rational resolution) ซึ่งในทางหนึ่งแล้วเป็นการลดทอนในจุดยืน และตัวตนของแต่ละฝ่าย เพราะแก่นของแนวคิดเสรีนิยมมันตั้งอยู่บนฐานของการคิดแบบเหตุผลนิยม (rationalism) และปัจเจกชนนิยม (individualism) ที่มีประเด็นเรื่องของการสร้างอัตลักษณ์ร่วมภายในสังคมเป็นตัวเชื่อมระหว่างหน่วยและตัวแสดง

ตามทัศนะของ Mouffe แล้ว แนวคิดเสรีนิยมลักษณะนี้จึงเป็นสิ่งที่ไม่มีวันจะเหมาะสมกับโลกที่มีสังคมแบบพหุนิยมของความแตกต่างและหลากหลาย ที่ย่อมเกิดความขัดแย้ง ความไม่ลงรอยกันขึ้นจากความแตกต่าง หลากหลายอยู่เป็นนิตย์ Mouffe จึงไม่เห็นด้วยที่จะปล่อยให้มีการใช้แนวคิดเสรีนิยมที่มีฐานอยู่บนความคิดแบบเหตุผลนิยมต่อไปในสังคม Mouffe วิจารณ์ว่าโดยสาระของแนวคิดเสรีนิยมกระแสหลักนี้ มักมองความคิดเห็นที่แตกต่าง ว่าเป็นสิ่งที่ควรมีข้อจำกัด และทำให้ผู้คนเชื่อกันว่า โลกนี้คนเราไม่สามารถที่จะนำความคิดเห็นของทุกคนมาใช้ได้พร้อมๆกัน แต่จะมีทางแก้ไขอยู่ทางเดียว คือ การหาจุดประนีประนอม หรือ จุดดุลยภาพของความแตกต่างเหล่านั้น ได้ด้วยการสร้างความสมัคสมานสามัคคี (harmony of interests) บนฐานของการเจรจาหรือ และข้อตกลงร่วมกัน

ในสายตาของ Mouffe แนวคิดเสรีนิยมลักษณะนี้จึงมิใช่สิ่งใดเลยนอกจากเครื่องจักรที่มุ่งทำลายบริบทของ "ความเป็นการเมือง" อันเป็นพื้นที่แห่งความหลากหลายในมิติของความขัดแย้งปรักษ์ระหว่างกัน (antagonism) และเมื่อพูดถึงความสัมพันธ์เชิงปรักษ์ระหว่างกัน

หรือระหว่างภาคนั้น Mouffe ได้อ้างอิงถึง Carl Schmitt ในฐานะที่เสนอได้หยิบยืมโนทัศน์เรื่องความเป็นการเมือง และการจัดระบบความสัมพันธ์แบบแบ่งเขา-แบ่งเรา (we-they distinction) ซึ่งจะนำไปสู่ข้อเขียนคำอธิบายเกี่ยวกับกระบวนการแบบ Agonism ของ Chantal Mouffe ในตอนท้ายของบทที่ 2.

จากงานเขียนของ Schmitt นั้น สิ่งที่เขาเสนอคือ ทุกๆ การสร้างฉันทามติ หรือฉันทามติ (ของแนวคิดในกลุ่มเสรีนิยมกระแสหลัก) ย่อมตั้งอยู่บนฐานของการขับออก (exclusion) โดย Schmitt ย้ำไว้ว่ามันเป็นไปได้ที่จะเกิดปรากฏการณ์ที่มี ฉันทามติในรูปแบบที่สามารถผนวกรวมข้อเสนอกับทุกคนไว้ (fully inclusive rational consensus) ขึ้นมาได้ สิ่งเดียวที่จะเกิดขึ้นได้ภายในระหว่างการสร้างฉันทามติก็คือ การสร้างฉันทามติที่ต้องมีการขับ [ส่วนใดส่วนหนึ่ง] ออก หากไม่สามารถหลอมรวมเข้ากับเนื้อหลักของผลลัพธ์ได้ (exclusive rational consensus) เมื่อมองไปที่ผลลัพธ์จึงทำให้เห็นได้ว่ากระบวนการลักษณะนี้เป็นเพียงกระบวนการที่ทำให้เกิดความแตกต่าง และทำลายความสัมพันธ์เชิงปรีภัย (antagonism) ลง

เมื่อก้าวถึงระบบความสัมพันธ์เชิงปรีภัยและการแบ่งเขา-แบ่งเรา ภายในบท 2 นี้ Mouffe ยังได้ให้ทรรศนะอธิบายถึงรูปแบบของระบบความสัมพันธ์ลักษณะดังกล่าว (antagonism) อันแตกต่างกันไว้ 2 รูปแบบ ดังนี้:

1. ความสัมพันธ์เชิงปรีภัย และการแบ่งเขา-แบ่งเราเชิงมิตร-ศัตรู (friends/enemies distinction) อันเป็นรูปแบบดั้งเดิมจาก Carl Schmitt ที่เป็นการสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายหนึ่งและอีกฝ่ายหนึ่ง อันตั้งอยู่บนฐานของความไม่ลงรอยระหว่างกัน ซึ่งพร้อมที่จะทำลายล้างซึ่งกันและกันตลอดเวลา อย่างไม่มีการลดราวาศอก (seeing their opponents as enemies to be destroyed or eradicated) ความสัมพันธ์ในลักษณะนี้จะเป็นความสัมพันธ์ที่ต่างฝ่ายจะต่อสู้ ทุบทำลายซึ่งกันและกันตลอดเวลา ไม่มีฝ่ายใดยอมจบสิ้น ต่างฝ่ายต่างมองว่าอีกฝ่ายเป็นฝ่ายที่ไร้ซึ่งความชอบธรรมเสมอ

2. ความสัมพันธ์เชิงปรีภัย และการแบ่งเขา-แบ่งเรา ที่สามารถปรองดองกันได้ ผ่านการเจรจาต่อรอง หรือ ประนีประนอม (reconciliation) เป็นความสัมพันธ์ระหว่างฝ่ายหนึ่งและอีกฝ่ายหนึ่งที่ตั้งอยู่บนความขัดแย้ง เช่นเดียวกับรูปแบบแรก แต่สามารถเจรจาต่อรอง ปรองดองระหว่างกันได้ ผ่านการใช้หลักเหตุผลนิยม (rationalism) จนเกิดเป็นข้อตกลงระหว่างภาคนั้นได้แบบลงตัว ซึ่ง Mouffe มองว่ารูปแบบนี้เป็นรูปแบบที่พบได้ทั่วไปในสังคมประชาธิปไตยกระแสหลักของสนามการเมืองในโลกทุกวันนี้ (เช่น การเมืองแบบรัฐสภา หรือจำพวกประชาธิปไตยแบบเจรจาหรือ)

แต่อย่างไรก็ตาม Mouffe มองว่า ทั้ง 2 รูปแบบดังกล่าวที่ปรากฏอยู่ในสังคมปัจจุบันนี้เป็นสิ่งที่ไม่ได้เอื้อต่อหลักการทางด้านพหุนิยมภายในทฤษฎีประชาธิปไตยที่แท้จริง (pluralist liberal mode of democracy) ซึ่งในส่วนนี้ Mouffe กำลังกล่าวหาทบทกระทั่งไปยังผู้ที่ยึดคิดในแนวคิดประชาธิปไตยกระแสหลักในสังคมปัจจุบัน และรวมถึงนักรัฐศาสตร์สำนักอเมริกันด้วย ว่ากำลังหลงมกมายภายในสิ่งที่ไม่ใช่ประชาธิปไตยจริงๆ ด้วยเหตุนี้ Mouffe จึงทำการนำเสนอแนวคิดของการจัดระบบความสัมพันธ์รูปแบบใหม่ของตนเองขึ้นมา คือ

ความสัมพันธ์แบบคู่ปรับ-คู่แข่ง (agonism) ที่เป็นรูปแบบความสัมพันธ์ของการแบ่งเขา-แบ่งเรา (we-they distinction) อย่างลงตัว ผ่านการเปลี่ยนให้พื้นที่ของการเมืองที่เคยมีแต่ความสัมพันธ์แบบปรีภัย (antagonism) มาสู่แบบคู่ปรับ-คู่แข่ง (agonism) ที่ขัดแย้งต่างๆ จะไม่มุ่งทำลายล้างอีกฝ่าย แต่จะคงไว้ซึ่งระดับความขัดแย้งของตนเองไว้ในระดับที่ยังสามารถจะยืนยันทนในจุดยืนของตนเองได้ พร้อมๆ กับการเคารพในจุดยืนของอีกฝ่ายเช่นเดียวกัน แต่จุดเด่นของ agonism คือ การเป็นความสัมพันธ์ที่ขัดแย้งกันแบบพอเหมาะพอควร โดยแต่ละฝ่ายจะไม่มีเจตนาที่จะทำลายอีกฝ่ายจนประนีประนอม หรือ จุดคุณภาพของความแตกต่างระหว่างกันผ่าน

การสร้างข้อตกลงเจรจาที่มีเหตุผล (rational resolution) ในประเด็นที่ตนเองมีความขัดแย้ง ทุกฝ่ายจะยืนยันในจุดยืนของตนเองไว้ พร้อมกับเคารพในจุดยืนของอีกฝ่าย และสำนึกไว้ตลอดเวลว่าจุดยืนของอีกฝ่ายก็มีความชอบธรรมเช่นเดียวกับของฝ่ายตน Mouffe เรียกว่าเป็นรูปแบบของคู่ปรับคู่แข่ง (adversarial model) โดยภาคต่างๆ ที่เข้ามาสร้างความขัดแย้งโต้เถียง ยืนยันจุดยืนของตนเอง จะถูกเรียกว่า "Adversary" หรือ "คู่ปรับคู่แข่ง" ที่จะเป็นกลไกสำคัญในการช่วยคงไว้ซึ่งความหลากหลาย แยกต่าง โดยปราศจากการทำลายความเป็นอีกฝ่าย (otherness) อันตั้งอยู่บนฐานของความอดกลั้น ตามแบบฉบับของประชาธิปไตยที่มีพื้นที่ให้แก่พหุนิยมอย่างแท้จริง กล่าวคือ ไม่ว่าจะเห็นด้วยกับอีกฝ่ายหรือไม่ และอยากจะยืนยันในจุดยืนของตนเองไว้มากเท่าใด ก็ไม่มีใครมีสิทธิที่จะไปเรียกร้องหาการเจรจา ประนีประนอม (หรือจุดศูนย์กลางของความแตกต่าง - ผู้เขียน) แต่ควรที่จะเพียงยืนยันในจุดยืนของตนเองอย่างหนักแน่น และพึงสำนึกตัวเองไว้ว่า ถึงไม่ได้มีจุดยืนเดียวกัน แต่ทั้งฝ่ายตนและอีกฝ่ายก็กำลังยืนอยู่ในพื้นที่และสถาบันที่มี 'ความเป็นการเมือง' เดียวกันอันอนุญาตให้ทุกฝ่าย ก้าวเข้ามาแสดงความแตกต่าง สร้างการขัดแย้ง ถกเถียง โต้ตอบกัน ผ่านการใช้พื้นที่ทางสัญลักษณ์ร่วมกัน (common symbolic space) เช่นเดียวกันทั้งสิ้น

ต่อมาภายในบทที่ 3 จะมีการกล่าวถึงแนวคิดของนักสังคมวิทยาที่มีอิทธิพลในการสั่นคลอนต่อบริบทพลของ "ความเป็นการเมือง" เริ่มต้นแต่การอ้างถึงแนวคิดเรื่อง "Sub-Politics" ของ Ulrich Beck ที่พูดถึงการที่สังคมจำต้องหลุดออกจากรูปแบบการเมืองแบบเก่าที่ยึดติดอยู่กับการเมืองระดับมหาคออย่างรัฐสภา พรรคการเมือง สหภาพการค้า หอการค้า เป็นต้น กล่าวคือ จะต้องยกเลิกการมองการเมืองว่าเป็นเรื่องของรัฐชาติ หรือระบบการเมืองขนาดใหญ่ รวมถึงจะต้องหยุดมองว่าการเมืองนั้นเกิดขึ้นได้แต่เพียงพื้นที่สาธารณะแบบการแบ่งแยกสถานะข้างใน-ข้างนอกไปเลย เพราะในสังคมที่พร้อมต่อความเสี่ยง (risk society) จะเป็นพื้นที่อาณาบริเวณที่การเมืองนั้นเกิดขึ้นได้ทุกที่ทั้งบริบทพลสาธารณะและบริบทพลของครัวเรือนส่วนตัว ทุกอย่างรอบกาย ทั้งชีวิต และอาหาร ความเป็นอยู่ล้วนถูกดึงเข้าไปสู่ความเป็นการเมืองได้ทั้งสิ้น ซึ่ง Beck เรียกว่า "การเมืองเรื่องของความเป็นความตาย" (life-and-death-politics) ทุกอย่างจะเข้าสู่สภาวะที่เลื่อนราง แม้แต่เรื่องของความรู้ ภูมิปัญญา ที่ไม่มีใครสามารถรู้ได้เลยว่า สิ่งที่เราเองรับรู้มานั้นจริงหรือเท็จ เกิดเป็นสภาวะของการตั้งข้อสงสัยลังเล (doubt) ที่จะทำให้ไม่มีใครกล้าที่จะสร้างข้อตกลงใดๆ หรือ ทศวรรษของข้อมูลระหว่างกัน เพราะโลกในทัศนะของ Beck นั้นกลายเป็นโลกที่ไม่มีสิ่งใดแน่นอนอีก เมื่อเป็นเช่นนี้ เวลาของความแน่ใจ โลกาสของกรวยยืนยันในจุดยืนของตนเองจึงตาลดลง ทำให้ความเป็นการเมืองในแบบที่ Mouffe เคยเสนอไว้นั้นเริ่มปฏิบัติยากมากยิ่งขึ้น จนนำไปสู่การพังทลายของระบบความสัมพันธ์เชิงปรับักษ์ และการจัดแบ่งความเป็นพวกเรา-พวกเขาในที่สุด

ถัดมา คือแนวคิดของ Anthony Giddens เรื่อง Post-traditional society ที่เสนอว่า โลกในยุคโลกาภิวัตน์นั้นทำให้มีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นต่อระบบการคิดแบบปัจเจกชนนิยมในสังคมมากขึ้น รวมถึงการจัดแบ่งประเภทและแบ่งสันปันฝ่าย โดย Giddens นั้นเสนอว่า โลกในยุคโลกาภิวัตน์นั้นล้ำเกินกว่าที่จะปล่อยให้สังคมยังคงแบ่งความเป็นฝ่ายแบบยุคสังคมนิยม และสงครามเย็นไปแล้ว และในสังคมแบบ Post-tradition นี้จะเป็นสังคมในรูปแบบที่ไม่มีสิ่งใดจะสามารถก้าวข้ามท้าทายอำนาจทุนนิยมได้อีก แต่จะมีปัญหาชุดใหม่ขึ้นมาแทนที่ คือ ประเด็นเรื่อง "life-politics" ที่เป็นการเมืองของชีวิต เป็นการเมืองที่ว่าด้วยสภาวะสมัยใหม่ตอนปลาย (late modernity) และให้ความสำคัญกับประเด็นการเมืองของการขยายความสำคัญของตัวปัจเจกชนเอง โดยรับบริบทที่มีอิทธิพลของ โลกาภิวัตน์มาเป็นเครื่องมือคู่เสริม ซึ่งเกินเลยไปกว่าคำอธิบายการเมืองแบบแบ่งซ้ายแบ่งขวาไปแล้ว เนื่องจากสังคมจะเริ่มรับอิทธิพลของโลกาภิวัตน์ การสะท้อนเปลี่ยนผ่านของสังคม และกระบวนการทำลายการคิดแบบจารีต (de-traditionalization process) ที่ได้ปรากฏขึ้น เข้ามาช่วยในการเป็นกลไกใน

การเป็นพื้นที่หลักที่จะทำให้เกิดหันมาเจรจาหารือกัน ในเรื่องที่ไม่ลงรอยกันมากขึ้น (dialogue) อันเป็นประชาธิปไตยในลักษณะการสนทนาพาทิ (dialogic democracy) ซึ่งถือเป็นการดึงคู่ขัดแย้งมาถกเถียงกันเพื่อหาจุดร่วม หรือจุดประนีประนอมกันทางสังคม และยับยั้งความขัดแย้งระหว่างภาคผ่านการใช้อารมณ์สนทนาพาทิ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดเจน เช่น การเจรจาทางการทูตเพื่อป้องกันสงคราม หรือการเป็นพันธมิตรทางการเมือง อย่างการพูดคุยเจรจาในสมัยสงครามเย็นระหว่างฝ่ายสหรัฐอเมริกาสหภาพโซเวียตจนกลายเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งผลกระทบไปสู่การล่มสลายของสหภาพโซเวียต ถือเป็นตัวอย่างสำคัญที่ทำให้เห็นถึงการทำลายคู่ปรปักษ์แบบ Dialogic Democracy ของ Giddens ซึ่ง Mouffe ไม่เห็นด้วยอย่างรุนแรง แม้ Mouffe อาจจะไม่ต้องการสงครามระดับโลก หรือระหว่างประเทศ แต่ก็มีข้อเสนอแนะที่ว่าเจตจำนงที่สำคัญของ Mouffe คือการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ ทัศนคติที่แตกต่างหลากหลายเอาไว้ แม้ความแตกต่างเหล่านั้นจะทำให้เกิดการแบ่งขั้ว แบ่งฝ่ายก็ตาม

สาเหตุที่ Mouffe ให้ความสำคัญกับแนวคิดของทั้ง 2 คนนี้ (Beck และ Giddens) มาอภิปรายไว้ก็เพราะต้องการที่จะชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงภายในสังคมปัจจุบันว่า มีลักษณะเช่นใด ผ่านแนวคิด ทฤษฎีทางสังคมวิทยาของทั้ง Beck และ Giddens ซึ่งสำหรับ Mouffe แล้วสังคมที่ปลดปล่อยจากจารีต (post-traditional society) ของ Giddens และสังคมที่พร้อมต่อความเสี่ยง (risk society) ของ Giddens นั้น แทมมีสภาพการณ์ไม่ต่างอะไรจากสังคมประชาธิปไตยกระแสหลักในปัจจุบันเลย เนื่องจากเป็นสังคมที่มุ่งจะสร้างความประนีประนอม พยายามหาจุดคล้ายคลึงของความขัดแย้งและความแตกต่างให้สามารถลงรอย หลอมรวมเข้าหากันได้ ทั้งผ่านการเจรจาหารือ ทั้งการสนทนาพาทิ โดยจะไม่ยอมให้พื้นที่แก่ความขัดแย้งได้ปรากฏหรือแสดงตัว จนลบล้างความสัมพันธภาพในสังคมและทำลาย "ความเป็นการเมือง" (ตามทัศนคติของ Mouffe) ซึ่งเป็นที่มาของข้อบทที่ 3 นี้เอง (Beyond The Adversarial Model) ที่หมายถึง ระบบความสัมพันธ์แบบคู่ปรับ-คู่แข่ง (the Adversary) ได้ถูกทำลายและสลายหายไปผ่านกระบวนการเหล่านั้นเอง

สำหรับบทที่ 4 (Current Challenges to the Post-Political Vision) นี้เป็นบทที่ Mouffe นำสรุปถึงสภาพการณ์ในสังคมปัจจุบันผ่านมุมมองของตนเอง โดยต่อยอดเนื้อหาจากบทที่ 2 และ 3 ที่ได้ตั้งเอาแนวคิดของนักคิดคนสำคัญๆ อย่าง Ulrich Beck, Carl Schmitt หรือ Anthony Giddens เข้ามาเป็นข้อถกเถียงหลัก เกี่ยวกับสังคมยุคหลังความเป็นการเมือง (post-political Zeitgeist) อันหมายถึงสังคมที่ความเป็นการเมืองถูกทำลาย ความสัมพันธ์แบบแบ่งเขา-แบ่งเรา ถูกปลี่ยนแปลง การปรากฏตัวของพรรคที่เลือกปึกนั้นแจ่มแจ้งลง มักไม่ค่อยมีผล เทียบเท่ากับนโยบายในการหาเสียง (non-partisan politics) แบบพรรคประชานิยม (populist parties) การยืนยันการเลือกข้างแบบการเมืองในยุคสมัยใหม่แบบเรียบง่าย (simple modernity) นั้นถูกลดทอนลงจากการที่บริบทของการเมืองเริ่มนำกระบวนการคิดแบบฉันทามติเข้ามาใช้เป็นหลัก พฤติกรรมทางการเมืองของคนในสังคมจึงเปลี่ยนไปในลักษณะเชิงการหาจุดคล้ายคลึงของความขัดแย้งระหว่างกัน และพยายามทำลายความขัดแย้งที่มีอยู่ระหว่างภาคีให้ได้มากที่สุด ซึ่งขัดกับแนวคิดของ Mouffe เรื่อง Agonism

Mouffe เริ่มขยายประเด็นให้กว้างขึ้นในระดับความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ เพื่อแสดงให้เห็นถึงความท้าทายต่อประเด็นดังกล่าวผ่านประเด็นเรื่องผลลัพธ์ของเหตุการณ์ 9-11 ที่มีเครื่องบินพุ่งชนสถานที่สำคัญภายในสหรัฐ จนเกิดเป็นนโยบายสงครามต่อต้านผู้ก่อการร้าย (war on terror) ในสมัยรัฐบาลของ George W Bush ที่ออกมาประกาศถึงสถานะ การแบ่งขั้วระหว่างเขา-เรา อีกครั้ง ระหว่างฝ่ายรัฐในฐานะเรา (we) กับฝ่ายก่อการร้าย (otherness) ซึ่งเป็นมุมมองที่ตรงกับแนวคิดของ Carl Schmitt เรื่อง friends/enemies distinction หรือการแบ่งมิตรและศัตรูภายในระบบความสัมพันธ์เชิงปรปักษ์ โดย Mouffe

อุกิปรายถึงสาเหตุของการก่อการร้ายใน โลกสมัยใหม่นี้ว่า เป็นผลมาจากการพยายามสร้างโลกแบบ ขั้วอำนาจเดียว (unipolar) ของสหรัฐอเมริกา ที่มี การสถาปนาระบบสากลของโลกผ่านการ ใช้ มุมมองแบบที่คงใจจะทำให้โลกทั้งโลก รัฐทุกรัฐสามารถเชื่อมกันเป็นหนึ่งเดียวกันได้ (unified globe) และการสถาปนาความเป็นสากลให้แก่ระบอบการเมืองแบบเสรีนิยมประชาธิปไตยในฐานะ บัณฑิตผ่านของความชอบธรรมในการปกครองรัฐ รัฐใดที่มีได้มีระบอบการปกครองตามที่กำหนด ก็จะ ถูกใช้ข้ออ้างทางมนุษยธรรม (humanitarian) ในการแทรกแซงรัฐต่าง ๆที่มีความแตกต่าง ไปจากกลุ่มตะวันตก มันจึงเกิดพฤติกรรมแบบจักรวรรดินิยมขึ้นมาภายหลังการเผยแพร่อุดมการณ์เสรี นิยมเหล่านั้น และขบวนการก่อการร้ายที่ปรากฏตัวในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศก็จะ เป็น ตัวอย่างของสิ่งที่เข้ามาท้าทายสังคมยุคหลังการเมือง (post-political zeitgeist) นี้เอง

ในส่วนของบริษัท 5 (Which World Order: Cosmopolitan or Multipolar) เป็นบทที่ Mouffe นั้นพูดถึงประเด็นถกเถียงเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ ภายหลังสงครามเย็นที่อุดมการณ์เสรีนิยมถูกแพร่กระจาย ไปยังทั่วทุกภูมิภาคของโลกอย่างจริงจัง Mouffe ได้กล่าวถึงความสำคัญของแนวคิดสากลนิยม (cosmopolitanism) ของ Immanuel Kant เรื่องทฤษฎี Democratic Peace Theory โดย Mouffe อ้าง ถึงตัวอย่างทฤษฎีและแนวคิดแบบสากลนิยมที่ปรากฏออกมาในปัจจุบันเพื่อให้เห็นชัดถึงความเป็นไป ในวงวิชาการเกี่ยวกับทฤษฎีการเมืองและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศมากขึ้น ตั้งแต่

Democratic Transnationalism ของ Andrew Strauss และ Richard Falk ที่เสนอในเรื่องของการมีสภาตัวแทนโลก (Global Parliamentary Assembly: GPA) ในการแก้ปัญหาความขัดแย้งทางการเมือง และปัญหาพิพาทระหว่างประเทศ โดยมีอำนาจอยู่ภายใต้การปฏิบัติการของปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชน (Universal Declaration of Human Rights) และมีการส่งตัวแทนเข้าไปสู่สมัชชาหรือสภาตัวแทน โลก ซึ่ง Falk และ Strauss เรียกว่า การเมืองภาคประชา (civic politics) ที่ เป็น กลไกสำคัญในการสร้างนโยบายร่วมกันระดับโลก

Cosmopolitical Democracy ของ Daniele Archibugi ที่เชื่อในการ สร้างความเป็นสากลของสังคมประชาธิปไตย (global democratic society) ที่การ สร้างอุดมการณ์ประชาธิปไตยสามารถจะก้าวข้ามข้อจำกัดเรื่องเขตแดนของชาติแล้วสร้างกลไกเชิง สถาบันระดับโลกในการอยู่ร่วมกัน กล่าวคือ จะมี การอยู่ร่วมกันในระดับระหว่างประเทศ โดยใช้ แนวคิดประชาธิปไตยเป็นเครื่องมือในการเชื่อมต่อกันของสังคมระหว่างประเทศ ด้วยการจำกัดการใช้กำลัง การรณรงค์ประเด็นสิทธิมนุษยชนในระดับที่ทั่วถึงทั่วโลก

รวมถึง Global Governance หรือโลกาภิบาล และการบูรณาการทางการเมือง ของตัวแสดงข้ามชาติต่างๆที่มีเป้าหมายในการต่อรองเจรจาแก้ปัญหาในระดับโลก และ ภูมิภาค ที่อาจส่งผลต่อประชากรของโลก เช่น ประเด็นสิ่งแวดล้อม เศรษฐกิจ การอพยพย้ายถิ่น ข้ามชาติ ความมั่นคง สันติภาพ ไปจนถึงประเด็นทรัพยากรทางธรรมชาติที่มีจำกัด โดยสร้างการ จัดการการแก้ปัญหาให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันทั่วโลก ผ่านกลไกการเจรจาต่อรองรูปแบบต่างๆ ที่ จำเป็นต้องการความคิดเห็นที่แตกต่างกัน มาช่วยในการคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหานั้น

และสุดท้ายคือ แนวคิดเรื่อง Absolute Democracy of the Multitude ของ Antonio Negri และ Michael Hardt ที่แม้จะเป็นแนวคิดที่ผลิตออกมาในรูปแบบ ของมาร์กซิสต์ แต่แท้จริงแล้วทฤษฎีเรื่อง Empire ของ Negri และ Hardt ที่ถูกมองว่าเป็น ตำรา Communist Manifesto ในศตวรรษที่ 21 กลับมีความเป็นไปได้ในทางเดียวกับ แนวคิดเสรีนิยมสายโลกนิยม (liberal cosmopolitanism) อย่างน่าตกใจ เพราะสิ่งที่ ทฤษฎีเรื่อง Empire และ Cosmopolitanism มีร่วมกัน คือ การพูดถึงอิทธิพลของโลกาภิ วัตน์ในโลกสมัยใหม่ และการลดทอนความสำคัญของความขัดแย้งระหว่างภาคี รวมถึงประเด็นเรื่อง รัฐบาล และอำนาจอธิปไตยของรัฐที่เฝ้าจางลง Mouffe บอกว่า Empire ของ Negri และ

Hardt นั้นไม่ใช่อื่นใดเลยนอกจากเป็นแนวคิดแบบสากลนิยมในเวอร์ชันซ้ายจัด (ultra-left version of cosmopolitan perspective) ที่มุ่งจะทำลายการมีอยู่ของ “ความเป็นการเมือง” และใช้ปฏิบัติการไม่ไฉนในโลกที่ความหลากหลาย พหุนิยม ปรากฏอยู่ในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างในเชิงทวีคูณเช่นนี้ เพราะในเชิงสังคมแล้ว พื้นที่ที่เราอาศัยกันอยู่นั้น ไม่ใช่ “เอกภพ” (universe) แต่เป็น “พหุภพ” (pluriverse/multiverse)

จากแนวคิดที่ถูกอ้างอิงจำนวน 4 ชิ้นนี้ Mouffe ได้อธิบายให้เห็นถึงจุดร่วมของแนวคิดดังกล่าวว่า ล้วนเป็นแนวคิดที่เอนเอียงไปในทางสนับสนุนระบบ โลกแบบชีวอำนาจเดียว หรือโลกที่เป็นหนึ่งเดียวกัน ในเชิงสากลตามแบบฉบับของ Immanuel Kant ทั้งสิ้น (cosmopolitanism) ลักษณะการแบบนี้เป็นสิ่ง Mouffe เชื่อว่าไม่สามารถที่จะรับมือกับสังคมโลกที่มีความหลากหลาย แตกต่างอันมหาศาลได้อย่างลงตัวแน่นอน (และไม่มีวัน) สิ่ง Mouffe เสนอจึงเป็นการเสนอระบบ โลกแบบหลายชีวอำนาจ (multipolar world order) เพราะถ้าไม่ต้องการให้โลกปัจจุบันนี้ต้องเข้าสู่ความเป็นจริงตามคำทำนายของ Samuel P. Huntington เรื่อง *Clash of Civilizations* ก็ไม่ควรสนับสนุนโลกที่มีตัวแบบการจู่โจมแบบเดียว (one single model with a whole world) แต่ Mouffe ก็ไม่ได้เห็นด้วยกับระบบพหุภาคีนิยม (multilateralism) เสียทีเดียว เพราะหากระบบนี้อยู่ภายใต้การควบคุมของระบบชีวอำนาจเดียว ก็จะเป็นเพียงแค่ภาพลวงตาของการครองอำนาจนา ทางแก้อย่างเดียวที่เวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศควรจะทำ คือ การพยายามทำให้เกิดชีวอำนาจหลายๆตัว และมีเจ้า (hegemony) ที่มากกว่า 2 (pluralized' hegemony) เพื่อให้เกิดการคานอำนาจกันของภาคีต่างๆ (conflicting alternatives) ที่ออกมายึดคติแบบ Agonism ของ Chantal Mouffe ซึ่งได้ยามาตลอดในทุกๆงานเขียนของเธอ ทั้ง *The Democratic Paradox*, *The Return of the Political*⁶ และ *Agonistics*⁷

โดยในบทสรุปนั้น Mouffe ยังได้ตั้งคำถามต่อประเด็นเรื่อง ความเป็นสมัยใหม่ทั้งที่ช่วยโดยการใช้นิยาม Agonism เป็นแกนในการวิเคราะห์ที่ความอีกด้วย ว่า สภาวะสมัยใหม่นั้นแท้จริงแล้ว ไม่ควรมีการตั้งไว้ให้เป็นสภาวะที่ผูกติดอยู่กับภูมิภาคตะวันตก หรือ ยุโรปเป็นศูนย์กลางเท่านั้น แต่ควรให้ค่ากับความหลากหลายของสภาวะสมัยใหม่ที่อาจมีแตกต่างกันไปในแต่ละรัฐ แต่ละภูมิภาคแต่ละประเทศ เช่นเดียวกันกับประเด็นเรื่องยุคแสงสว่างทางปัญญา (enlightenment) ที่อาจมีแตกต่างกันในแต่ละพื้นที่ ดังนั้นสภาวะสมัยใหม่ที่มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันให้คุณค่าในความหลากหลาย (pluralism of modernities)

ท้ายสุด Mouffe ยังได้อ้างอิงถึงแนวคิดเรื่องสิทธิมนุษยชนที่เช่นเดียวกันกับประเด็นเรื่อง สภาวะสมัยใหม่ ว่าไม่ควรเชื่อในหลักสิทธิมนุษยชนสากล (universality of human rights) โดย Mouffe อธิบายว่าตนเองนั้นเห็นด้วยกับ Boaventura de Sousa Santos ที่เสนอว่าอุดมการณ์สิทธิมนุษยชนไม่ควรมีความเป็นสากล หรือมีสาระเดียวโดยขึ้นอยู่กับกลุ่มแนวคิดแบบตะวันตกเท่านั้น (เพราะจะนำไปสู่จุดจบเดียวกับโลกในทฤษฎี *Clash of Civilizations*) แต่ควรจะเป็นไปในรูปแบบเมสติซา (mestiza)⁸ ที่สามารถเปิดกว้างรองรับรูปแบบความคิดวัฒนธรรมให้คุณค่ากับมนุษย์ที่แตกต่างกันบนฐานของแนวคิดพหุวัฒนธรรมนิยม ซึ่งทฤษฎีการมองสิทธิมนุษยชนตามแบบตะวันตก หรือยุโรปเป็นศูนย์กลางนั้นอาจไม่สามารถตอบโจทย์เรื่อง ความเป็นมนุษย์ในวัฒนธรรม หรือพื้นที่อื่นซึ่งมีเงื่อนไข บริบทที่แตกต่างกันได้เสมอไป เพราะเงื่อนไขของมนุษย์ของสังคมหนึ่งๆ ย่อมสามารถที่จะตอบคำถามได้ดีเพียงเฉพาะกับสังคมนั้นๆเท่านั้น

สำหรับผู้เขียนแล้วงานเขียนชิ้นนี้ของ Chantal Mouffe นั้นไม่ถือกันว่าเป็นวิวัฒนาการหรือสร้างความแปลกใหม่ให้กับตัวของ Chantal Mouffe เท่าใดนัก เนื่องจากแนวคิดที่ปรากฏภายในงานเขียนชิ้นนี้ ล้วนแต่เคยปรากฏขึ้นมาแล้วในงานเขียนชิ้นก่อนหน้าทั้งสิ้น

ตั้งแต่แนวคิดเรื่อง the political, agonism, the adversary, pluralistic democracy เป็นต้น สิ่งที่เป็นจุดเด่นของงานเขียนชิ้นนี้ คือ การที่ Mouffe ได้พยายามเน้นย้ำ และขยายความประเด็นความเชื่อมโยงระหว่างแนวคิดเรื่อง "ความเป็นการเมือง" ให้กระจ่างชัดขึ้น ในบริบทที่เชื่อมต่อกับแนวคิดชุดต่างๆ ของเธอเอง เช่นการเชื่อมโยงความคิดเรื่องความเป็นการเมืองเข้ากับบริบทของความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ การเชื่อมความเป็นการเมืองเข้ากับบริบทของสังคมในยุคสมัยใหม่ การเชื่อมความเป็นการเมืองเข้ากับระบบการจัดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่ง Mouffe ได้นำแนวคิดของนักคิด นักปรัชญาหลายท่านเข้ามาช่วยเป็นข้อถกเถียงที่เห็นภาพได้ชัดเจนเป็นอย่างดี โดยส่วนตัวแล้วผู้เขียนมองว่างานเขียนชิ้นนี้สามารถอ่านได้เข้าใจง่าย และไม่ค่อยซับซ้อนจนเกินไป

แต่ทั้งนี้ทั้งนั้นอาจเป็นเพราะผู้เขียนมีพื้นเพเป็นผู้ที่ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศและสังคมวิทยา-มานุษยวิทยามาก่อน จึงทำให้มีความรู้สึกร่วมกับประเด็นที่ Mouffe นำเสนอออกมา และจนเกิดภาพที่อธิบายถึงความเป็นไปและความเปลี่ยนแปลงในเวทีความสัมพันธ์ระหว่างประเทศในยุคหลังสงครามเย็นผ่านแนวคิดทางทฤษฎีได้อย่างดี หากถามความคิดเห็นของผู้เขียน งานเขียนชิ้นนี้ถือได้ว่าเป็นกระบวนการค้นทางเลือก (alternative) ที่ทำได้ยากมากในวงวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ โดยเฉพาะการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศภายในวงวิชาการไทย เป็นงานเขียนกระแสรองที่ให้แก่ผู้ที่แตกต่างจากงานเขียนประเภทอเมริกันนิยม อันมีผลดีออกมาในปริมาณมากภายหลังยุคสิ้นสุดสงครามเย็น แม้งานเขียนของ Mouffe จะไม่ได้ประกาศตัวเป็นงานเขียนประเภทต่อต้านตะวันตก (anti-western) หรือ งานเขียนแนวหลังอาณานิคม (postcolonialism) ที่ชัดเจน แต่ผู้เขียนก็สัมผัสได้ถึงกลิ่นอายที่มีความเป็นงานเขียนแนวหลังอาณานิคมที่มีพลังมากที่สุดชิ้นหนึ่งจากฝั่งของชาวตะวันตกเอง

หากจะมีผู้ใดตั้งคำถามขึ้นมาว่า แล้วงานเขียนและแนวคิดเรื่อง The Political ของ Mouffe นั้นมีคุณูปการต่อการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ หรือการศึกษาแนววิพากษ์ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างประเทศอย่างไรนั้น ผู้เขียนมีความเห็นว่า แนววิเคราะห์พหุนิยมของ Mouffe มีส่วนที่ช่วยให้วงวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศสามารถที่จะมองเห็นถึงเจตมิตินี้ที่แตกต่างกันของมุมมองต่อพหุนิยมในฐานของตะวันตก (rationalist approach) กับพหุนิยมในฐานที่ไม่ใช่ตะวันตก (agonistic approach) กล่าวคือ The Political และ Agonism นี้กำลังพยายามที่จะเปิดเส้นทางและความเป็นไปได้ ในฐานะทางเลือกของการวิเคราะห์ให้แก่วงวิชาการความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ และช่วยปูทางให้แก่กิมิตินี้ของการศึกษาทางด้านสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นประเด็นสำคัญที่ทางสหประชาชาติ (United Nations) และภาคประชาสังคมระดับโลกกำลังให้ความสำคัญ การอ่านและตีความแนวคิดของ Mouffe จึงเป็นสิ่งที่ค่อนข้างสำคัญเมื่อจะทำการศึกษาแนวคิดเชิงวิพากษ์ในแวดวงความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ

Notes

¹ Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.

² ดู "Professor Chantal Mouffe", Retrieved: April 22, 2016. University of Westminster: <https://www.westminster.ac.uk/about-us/our-people/directory/mouffe-chantal>

³ Boas, F. (1974). The Principles of Ethnological Classification. In Stocking Jr., George W. (Ed.), *A Franz Boas Reader: The Shaping of American Anthropology 1883-1911*. Chicago: The University of Chicago Press.

⁴ Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Abingdon: Routledge.

⁵ สังคมประชาธิปไตย ในที่นี้ Chantal Mouffe หมายถึง ประชาธิปไตยแบบเจรจาหารือ (deliberative democracy) ที่มี John Rawls และ Jurgen Habermas ซึ่งใช้แก่นความคิดเรื่อง Rationalist Approach เป็นต้นแบบความคิดสำคัญในการประพจน์ปฏิบัติ ซึ่งนิยมใช้ปฏิบัติกรแพร่หลายในระบอบการเมืองของประเทศต่างๆในยุโรปและสหรัฐอเมริกา

⁶ Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. New York: Verso.

⁷ Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. New York: Verso.

⁸ Mestiza หมายถึง ภาวะลูกผสมระหว่างยุโรปและอินเดียนแดง

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ชฎานัตต์ ศุภชลาศัย. (2554). *วงศาวิทยาปรัชญาการเมืองว่าด้วยการต่อต้านฉันทามติ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรีชภัค ฑีคาสุข. (2559ก). "ทฤษฎีสังคมวิทยาว่าด้วย Zootopia และชีวิตที่ปราศจากการลิมรสเสรีภาพ ในเมืองแห่งเสรีภาพ". สืบค้นเมื่อวันที่ 25 เมษายน 2559 จาก *ประชาไท* www.prachatai.org/journal/2016/03/64777.
- ปรีชภัค ฑีคาสุข. (2559ข). "นัยแห่งความไม่ชอบมาพากลของคำว่า "Deliberation" ภายในแนวคิด Deliberative Democracy". เข้าถึงเมื่อ 25 เมษายน 2559. *ประชาไท* <http://prachatai.org/journal/2016/04/65309>.

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Boas, F. (1974). *The Principles of Ethnological Classification*. In Stocking Jr., George W. (ed.), *A Franz Boas Reader: The Shaping of American Anthropology 1883-1911*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mouffe, C. (1993). *The Return of the Political*. New York: Verso.
- Mouffe, C. (2000). *The Democratic Paradox*. London: Verso.
- Mouffe, C. (2005). *On the Political*. Abingdon: Routledge.
- Mouffe, C. (2013). *Agonistics: Thinking the world politically*. New York: Verso.